

1. Lapse õiguste konventsiooni tekkelugu

Lapse õigusi võib pidada üheks 20. sajandi edukaimaks rahvusvaheliseks projektiks¹, mis kulmineerus maailmas enim ratifitseeritud inimõigusi puudutava rahvusvahelise lepingu², ÜRO lapse õiguste konventsiooni vastuvõtmisega 1989. aastal. USA on ainuke riik maailmas, kes ei ole LÕK-iga ühinenud.³ Paraku tähendab LÕK-is sätestatud põhimõtete igapäevane rakendamine väljakutseid, mille kohta saab siinsest peatükist täpsemalt lugeda.

Lapse õigused on arenenud käsikäes inimõiguste üldise arenguga (vt raamatu „Inimõigused“ ptk 1) ning seda on tugevalt mõjutanud sotsiaal-majanduslikud muutused 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. Tollase sajandivahetuse paiku võeti lääneriikides peaaegu samal ajal kasutusele nn lapsi kaitsvad seadused ning mindi üle üldisele koolikohustusele, mis eraldas lapsed vanematest ja paigutas nad eraldiseisvasse sotsiaalsesse sfääri.⁴ Tööstusrevolutsioon muutis ka perekonnasuhete sotsiaal-majanduslikku laadi: kui varem töötasid lapsed perekonna heaks, siis põhjusel, et vanemad asusid tööle vabrikutes ja lapsed hakkasid käima koolis, muutus laste tööks kooliskäimine.⁵

LÕK-i sünnile aitas kaasa lapse kuvandi muutumine 20. sajandi teisel poolel. Lapse kui ebatäiusliku ühiskonnaliikme ja tulevase täiskasvanu asemel hakati üha rohkem nägema last siin ja praegu.⁶ Seda muutust iseloomustab lapsepõlvesotsioloogi Jens Qvortrupi tuntud võrdlus lastest kui inimolenditest (*children as human beings*), mitte kui inimalgetest (*children as human becomings*)⁷.

Lapse õiguste rahvusvahelise liikumise alguseks võib lugeda Genfi deklaratsiooni vastuvõtmist Rahvasteliidus 1924. aastal.⁸ Selle liikumise algataja, Briti õpetaja ja inimõiguste edendaja Eglantyne Jebb asutas koos oma õe Dorothy Buxtoniga esimeses maailmasõjas kannatanud laste päästmiseks ja abistamiseks 1919. aastal organisatsiooni Save the Children International Union.⁹ Jebb koostas 1923. aastal lapse õiguste deklaratsiooni – tuntud Genfi deklaratsiooni nime all –, mille keskne sõnum oli, et hädas olles peavad lapsed saama abi ja toetust esimesena.¹⁰ Seda

põhimõtet võib pidada kehtiva lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtte (vt täpsemalt p 2.2) eelkäijaks. Eglantyne Jebbi eesmärk oli levitada lapse õiguste deklaratsiooni võimalikult laialt ja leida sellele mõjukaid toetajaid.[11](#) Lobitöö tipnes 1924. aastal deklaratsiooni vastuvõtmisega Rahvasteliidu 5. assambleel.[12](#)

Pärast Rahvasteliidu lagunemist ja ÜRO loomist alustas Save the Children International Unioni õigusjärglane tööd selle nimel, et ÜRO taaskinnitaks lapse õiguste deklaratsiooni.[13](#) 1959. aastal võttiski ÜRO Peaassamblee vastu lapse õiguste deklaratsiooni, mis põhines 1924. aasta Genfi deklaratsioonil, kuid käsitles lisaks ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis sätestatud inimõigusi (näiteks õigust haridusele ja sotsiaalkindlustuse hüvedele). Kuna dokument ei olnud riikidele siduv, võttis ÜRO Peaassamblee koos deklaratsiooniga vastu resolutsiooni, mis soovitas riikidel ja valitsusvälistel organisatsioonidel teha deklaratsiooni põhimõtete tutvustamiseks laiapõhjalist teavitustööd.[14](#)

Et tähistada 20 aasta möödumist lapse õiguste deklaratsiooni vastuvõtmisest, kuulutas ÜRO oma 1976. aasta otsusega 1979. aasta rahvusvaheliseks lapseaastaks. See kuulutati edulooks juba enne oma lõppu. Nii rahvusvaheliselt kui ka liikmesriikides, nii valitsuste kui ka valitsusväliste organisatsioonide eestvõttel toimunud algatused tõid rambivalgusesse seni käsitlemata lastega seotud teemad, nagu väärkohtlemise, tänavalapsed ja puuetega lapsed.[15](#) Lindkvist (2019) viitab Holzscheiteri seisukohale, mille järgi sillutas rahvusvaheline lapseaasta teed „lapsepõlve ja lapse õiguste üleilmse tähenduse ümbermõtestamisele rahvusvahelises poliitikas.“[16](#)

Rahvusvahelist lapseaastat ette valmistades esitas Poola valitsus 1978. aastal ÜRO inimõiguste komisjonile lapse õiguste konventsiooni projekti eesmärgiga võtta konventsioon rahvusvahelisel lapseaastal vastu.[17](#) Inimõiguste komisjon asutas selleks töörühma, mille juhiks sai Poola jurist Adam Łopatka. Loodeti, et liikmesriigid on varmad konventsiooni vastu võtma, kuid esialgu edenesid selle projekti läbirääkimised väga aeglaselt.[18](#)

20. novembril 1989, st pärast kümne aasta pikkusi läbirääkimisi, võttis ÜRO Peaassamblee LÕK-i vastu ning see jõustus 2. septembril 1990. LÕK-i jõustumiseks oli vaja, et selle ratifitseeriks 20 riiki (LÕK-i art 49). Ratifitseerimist nii paljudes riikides nii lühikese aja jooksul peetakse suures osas ÜRO Lastefondi (UNICEF) juhi James Granti teeneks, kes tegi selle nimel aktiivset lobitööd.[19](#)

LÕK-i on kritiseeritud kui lääne liberaalse ja individualistliku maailmavaate pealesurumist ülejäänud riikidele.²⁰ Sellele kriitikale on Lapse Õiguste Komitee vastanud üldkommentaaris nr 1 (2001)²¹ , selgitades, et lapse õigused ei eksisteeri isoleeritult väljaspool konteksti; seepärast tõstetakse LÕK-is esile vajadust käsitleda lapse õigusi laiemas eetilises, moraalses, vaimses²² , kultuurilises ja sotsiaalses raamistikus.

- ¹Moody, Z. Transnational treaties on children's rights: Norm building and circulation in the twentieth century. – Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education 2014/50 (1–2), lk 151164.
- ²Tobin, J. Introduction. The Foundation for Children's Rights. – Tobin, J. (toim). The UN Convention on the Rights of the Child. Commentary. Oxford University Press 2019, lk 1.
- ³Ibid., lk 7.
- ⁴Verhellen, E. The Convention on the Rights of the Child. Reflections from a historical, social policy and educational perspective, Routledge International Handbook of Children's Rights Studies. Routledge 2015, lk 45.
- ⁵Qvortrup, J. The development of childhood: Change and continuity in generational relations. Sociological Studies of Children and Youth, Volume 12. Structural, historical, and comparative perspectives. Eds. Jens Qvortrup, Katherine Brown Rosier, David A. Kinney. Emerald Group Publishing Limited 2009.
- ⁶James, A., Jenks, C., Prout, A. Theorizing Childhood. Blackwell Publishers 1998, lk 6; Verhellen, E. The Convention on the Rights of the Child. Reflections from a historical, social policy and educational perspective, Routledge International Handbook of Children's Rights Studies. Routledge 2015, lk 45.
- ⁷Qvortrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., Wintersberger, H. (toim). Childhood matters: Social theory, practice and politics. Avebury 1994.
- ⁸Black, M. The Children and the Nations: The Story of UNICEF. UNICEF 1986, lk 199.
- ⁹Moody, Z. Transnational treaties on children's rights: Norm building and circulation in the twentieth Century, lk 157.
- ¹⁰Genfi deklaratsioon (<http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>) sisaldab viit lihtsat põhimõtet: 1) lapsele peab andma tema kehaliseks ja hingeliseks arenguks vajalikud vahendid; 2) näljast last tuleb toita ja haiget last aidata, ekslev laps tuleb juhatada teele, orbu ja kodutut last tuleb abistada ning anda talle peavarju; 3) häda korral peab laps saama oma olukorrale leevendust esimesena; 4) lapsel peab olema võimalik teenida elatist ja ta peab olema

kaitstud igasuguse ekspluateerimise eest; 5) last tuleb kasvatada teadmises, et ta peab kasutama kõiki oma võimeid ligimese hüvanguks.

- [11](#)Moody, Z. Transnational treaties on children's rights: Norm building and circulation in the twentieth century, lk 157.
- [12](#)Legislative History of the Convention on the Rights of the Child. Volume I. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. United Nations, New York and Geneva, 2007, lk 3.
- [13](#)Moody, Z. Transnational treaties on children's rights: Norm building and circulation in the twentieth century, lk 159.
- [14](#)Moody, Z. The United Nations Declaration of the Rights of the Child (1959): Genesis, transformation and dissemination of a treaty (re)constituting a transnational cause. – Prospects. Quarterly Review of Comparative Education 2015/45/1, lk 23.
- [15](#)Lindkvist, L. 1979: a Year of the Child, but Not of Children's Human Rights. – Diplomatica 2019/1/2 (25.03.2021).
- [16](#)ibid.
- [17](#)Tobin, J. Introduction. The Foundation for Children's Rights, lk 5.
- [18](#)Cantwell (Cantwell, N. Words that Speak Volumes. – 18 Candles. The Convention on the Rights of the Child Reaches Majority. Institute international des droits de l'enfant 2007) viitab Nõukogude Liidu delegaadi sõnavõtule tööriühma koosolekul 1983. a. Ta leidis, et sellise tempo juures kulub konventsiooni teksti läbirääkimisele 22 aastat.
- [19](#)Tobin, J. Introduction. The Foundation for Children's Rights, lk 6.
- [20](#)Näiteks leiab Burman (Burman, E. Global or Globalized? Child Development and International Child Rights Legislation. – Childhood 1996/3, lk 57), et LÕK paneb laste kasvatamise ja nende arengu tagamise eest esmase vastutuse vanematele, kuid see ei peegelda paljude lõunapoolsete riikide praktikat, mille puhul lapsed kasvavad laiendatud ja kasuperekondades. Cantwell (2007) viitab, et LÕK-i läbirääkimiste protsessis olid arengumaad, eriti Aafrika ja islamiriigid, alaesindatud, mis võis olla põhjustatud nii huvipuudusest kui ka rahanappusest.
- [21](#)CRC Committee General Comment No. 1: article 29 (1) the aims of education (UN Doc CRC/C/GC/1, 2001), p 7.
- [22](#)Üldkommentaaris kasutatakse sõna spiritual, mida võib eesti keelde tõlkida kui vaimne või religioosne.